

Anyagnevek állítmányul

Az indoeurópai nyelvekkel szemben jellemző sajátága a finnugor s általában az uráaltaji nyelveknek a főnevek jelzői használata. Különösen szembe-tűnő az anyagnevek jelzőül való alkalmazása. De nem csak jelzőül állhatnak az anyagnevek, hanem állítmányul is, s ez is elütő sajátága a rokonyelveknek az indoeurópai nyelvektől (I. KERTÉSZ: Nyr. XLI, 74, BEKE: NyK. LVI, 282). KERTÉSZSEL ellentétben nekem sikerült a manysi nyelvből is példákat idéz-nem az anyagnevek állítmányi használatára: É. *tan vonšäl raχtət* 'ők csak agyag[darab]ok (MUNKÁCSI, VNGy. I, 131); Sz. *lávληη su'pe i'ib* 'sein Unter-körper (tkp. seine Hälfte mit Beinen) ist von Holz' (KANNISTO—LIIMOLA, Wogulische Volksdichtung I, 251, 435); K. *ianyatäp tamäl biszar ešam, mōtn a'lln, mōtn s'urəń* 'ich habe zwei Kinder, die man spielen lassen kann, das eine aus Silber, das andere aus Gold' (II, 592).

Ezek apéldák, mint látjuk, a manysi nyelv északi nyelvjárásaiból valók. KANNISTO manysi népköltési gyűjteményének cikkem megjelenése után kiadott III., népmeséket tartalmazó kötetében újabb adatokat találtam az anyagnevek-nek állítmányul való használatára: P. *koätεγ pešneχ kür moš o λ a n ε kar ε γ intiyá, naiεγ šanšpeηk kür moš o λ a n ε kar ε γ intiyá* '[seine] Arme werden bis an die Grenze des Ellbogens silbern, [seine] Beine werden bis an die Grenze des Knies silbern' (142); T. *iiiet tšeft iis tōamvχ, oχsə'lkəm, ačtε oχsə'lkə r peštē-ri oχsə'lkə r* 'um Mitternacht kam der Dieb, ein Mann aus Kupfer, sein Pferd ist aus Kupfer, sein Sattelranzen ist aus Kupfer' (155).

Ezekben az adatokban az állítmányul álló anyagnév nem magában áll, hanem összetételt alkot a P. *kar*, T. *kar* szócskával, amely olyankor járul a melléknévhez és a melléknévi névmásokhoz, amikor nem következik utánuk a jelzett szó, vagy egyáltalán nincs is jelzett szavuk, hanem önállóan, gyakran főnévként, értelmezőként vagy állítmányul szerepelnek. Pl. K. *biszarānəm* (96), *biszarānəm* (97) 'meine Kinder' (*bis* 'kicsiny'), K. *βóιəηkə r, s'urəηkə r tēpmä'tar* 'irgend ein fettes [und] weiches [Fleisch] Essender (77), T. *tūti pāχtəη pōi p kə r* 'jener Kotärschige' (173), T. *iñpəl kersəmkə r ās* 'der war noch klein' (156), T. *tšōba:n ũ təηkə r ās* 'der Tschuwal war feucht' (177), T. *kanχ iantkə'tst, mantə-kəη š ũ è r ə η k ə r t* 'es erschienen Leute, [Leute] mit Flinten [und] mit Schwertern' (165), T. *nerietkə r* 'die mittlere' (188), T. *iñnūχkə r* 'die älteste' (188), T. *εń bšūχ āβ ũ·š k ə r tatə'nt* 'die Tochter des Mannes bringt wenig' (198), T. *kālñi ān ũ χ β ε i p k ə r, tōńbšə'tān ũ χ i ũ n t k ə r* 'ihre Stimmen sind ähnlich, ihre Grösse gleichgross' (183), T. *ā's aš kə's kanə'ntān, k o r ə m p o t ə η k ə r* 'noch hängt ein Schlüssel [dort], ein drei Pud schwerer' (184), T. *iee'nt esre'il, a o t ə r ə m k i t p ε : η k ə p - k ə r* 'es kommt ein Teufel, ein zwölfköpfiger' (186), T. *ε t ə η k ə r t i s ũ*.

'wir haben Süßes gefressen' (180), P. *màrpità prikrā snā tēpitsā*, *ἰοmMs-kàr* 'Marpita prikasna tievitsa, ein schönes [Mädchen]' (123), P. *am pαλ κενση εἰς εἰρηκαρ ὄσῃ* 'auch ich habe Nägel [und] Zähne' (136, tkp. 'auch ich bin eine Beklaute [und] Gezähnte' 245), ÉV. *ἰἰολλκάρῖεῖτῆνὰ κῖεῖτῆνὰ* 'er schickte seine letzte [Tochter]' (151); — melléknévi igenevek: a) T. *ὑτεῖνῆ:κάρ* 'Wasser zum Trinken' (158), T. *βῆιλλνεκάρ ἰκῆμ* 'es ist nichts zum Hinunterlassen da' (178), K. *tāβ nārβōā, r nāχar?* (90), *tāβ nārβōār nāχar?* (91) 'was soll man damit tun?' (tkp. 'ein Gegenstand um was zu machen [ist] das? 232/56), K. *tēnāχar* (86), *tēnēkār* (87) 'Speise' (tkp. 'ennivaló'), T. *tīnīkār* 'das Essen' (177); b) K. *sāilāñβkβālnā tūpōp kār* 'wer in die Hütte aus Lattenholz tritt' (103), K. *ὄσπρχτ κὸάlpkār rt pōkēn ἰρχts* 'sie kam zu Schafdünger Fahrenden' (105), K. *pūin kultēp kār kt nā pē, γ ἀχῖαλτοβῆς* 'am Ufer wurde sie von Fische essen-den [Leuten] ans Ufer gerufen' (107), K. *ām kχōlpχar ὄsēm* (110), *om kōlpkār ὄsēm* (111) 'ich bin dem Tode nahe' (tkp. 'ich bin ein Sterbender' 240), T. *enām elpkār kōšōtāl* 'der mich Tötende ist weit weg' (185); c) P. *λέπρῆ τῆτ κὸβρεμκατ ροβτῆνῖ* 'das von der Fusssohle Geschabte streut sie' (130), P. *am ἰἔkēm šēm βēmκατ* 'die von den Augen meiner Frau Gesehenen' (131), P. *ney am pūum ὄsn, am pōn štemkārēm* 'du bist mein Sohn, der von mir geborene' (145), T. *kōltēmκατ ἰαλαῖστ* 'die [zu Hause] Geliebten waren eingeschlafen' (187), T. *nīβāmp kūnta šālamkār nā l nālānts* 'die Hündin leckte Übergekochtes' (182, tkp. 'aus dem Herausgekochten 254/1); — névmások: T. *emkārēm* 'meiner', *mēkārō* 'unserer', *nenkār nā* 'euer' (184); KL. *ām-khgrēm* 'az enyém', *tāukhgrā* 'az övé', *min-khgrām* 'a mi kettönké', *nan-khgrān* 'a tietek' (MUNKÁCSI, Vog. Nyelvj. 110), K. *ām-khgrēm* 'az enyém', *nāi-khgrēm* 'a tiéd' (197), T. *ām-khgrēm* 'enyém', *nou-khgrēm* 'tied', *tou-khgrā* 'övé', *mān-khgru* 'mienk', *nān-khgrān* 'tietek', *tān-khgrān* 'övék' (268); KL. *tā-khgr* 'ez', *tā-khgr* 'az' (111), AL. *tā-χar* 'ez', *ta-χar* 'az' (159), K. *tātā-khgr* 'ez', *tātā-khgr* 'az' (197); P. *teka'rey* 'jene (Dual.)' (KANNISTO, III, 142, 247/13), P. *tšika'rey* 'diese (Dual.)' (142); K. *tmtēkarān nōāršnā nōālp tē rā'ssō'n* 'diese seine Sachen warf er nun hinunter ins Meer' (73, *tmtēχarān* 72); KL. *tīm-khar(ə)p* 'ilyen', *ākū-tīm-khar* 'ugyanilyen', *tāmlī-khar* 'olyan' (MUNK. i. m. 111), K. *tāmlā-khgr* 'ilyen' (197), P. *tīm-lā-khgr* 'ilyen', *tāmlīn-khgr* 'olyan' (237), T. *tāmēn-khgr* 'ilyen', *tāmēn-khgr* 'olyan' (269); *khōt-khgr* 'ki, kicsoda?'; *ār-khgr* 'minden' (270); K. *tāmlākār* 'derartig' (KANN. III, 77), *tāmālχar* (90), *tāmālκār* (91) id.; *ārκār*, *ārçār* 'alles' (III, 200);¹ — számnevek: P. *εβκάρ pēr at ἰρχφτς* 'keiner ist zurückgekehrt' (122, tkp. 'egy sem'), T. *kītt kōrç: enām, ἰὰ ὄχκōr nūūn* 'zwei [Säcke kommen] auf mich und einer auf dich' (175), *āβān āl ὄχκōrān* 'Töchter haben sie eine' (198, tkp. 'ihre Tochter ist ihre eine' 257).

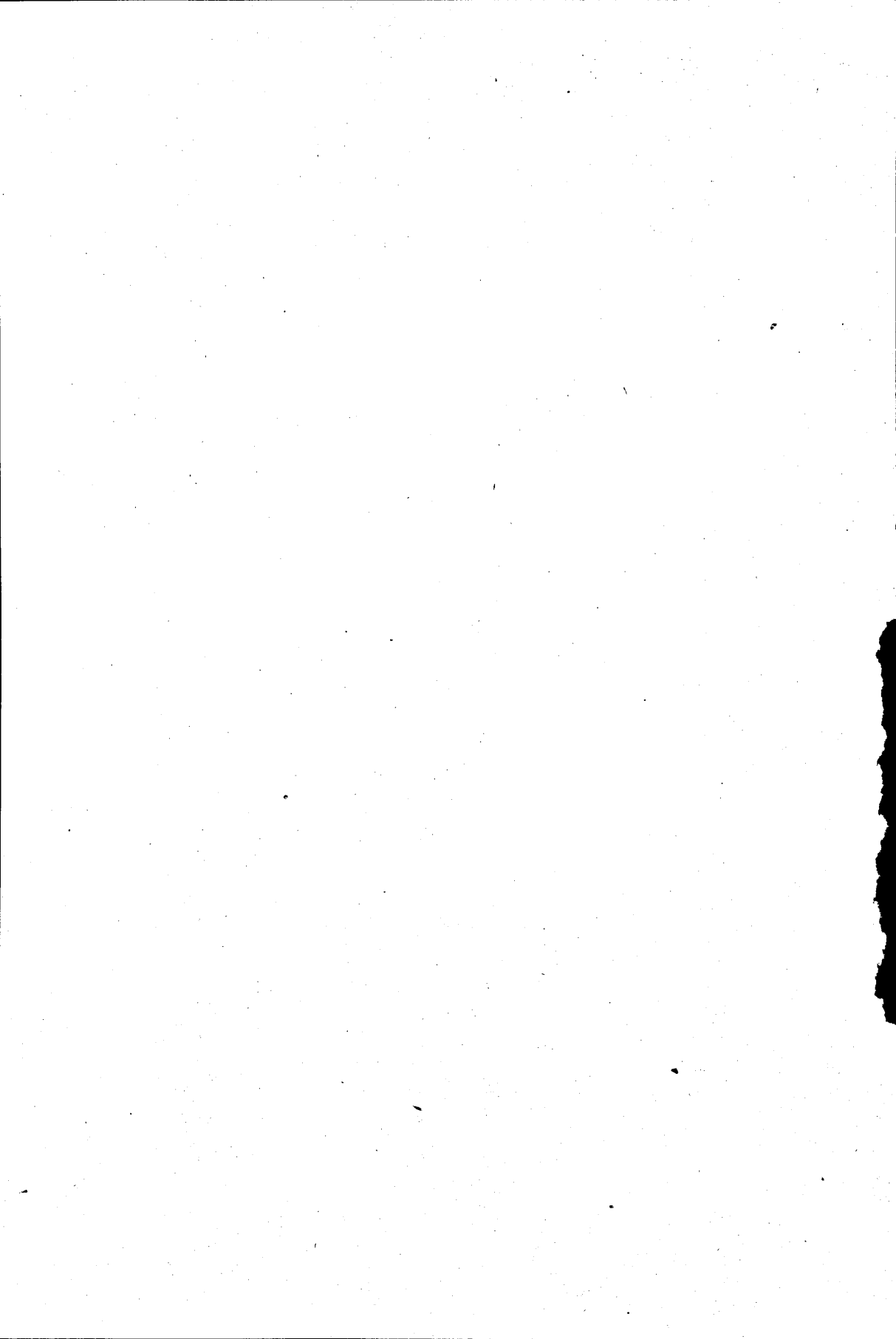
A *χar,κār* szócska, mint láttuk, sokszor főnevesíti a melléknévet. Van azonban az ellenkezőre is példa, hogy ti. a főnév vele kapcsolatban melléknévi jelentést vesz fel. Pl. T. *ām poulām-khgr* 'földim, falumbeli' (MUNKÁCSI, Vog. Nyelvj. 268), T. *pēllīkār pēlx, tē ā:βkār* 'sie dängen einen Diener, einen weiblichen' (KANNISTO III, 182); *βερνήτūpkār ἰερεβkers* 'der [Pfeil]

¹ Vö. még: P. *mōtkār pēsn pōār rt ἰmēē'is, mōtkār sīrηtēp βοῖηtēp βu'ttī* 'der eine rückte den Tisch, die andere stellt fleischige (?) Speise, fette Speise hin' (KANNISTO III, 134); T. *tāji-khgr ἰp rūtīn, tājūt ἰnālnā urālīn!* 'egyikőtök gabonát vessetek, másikótök hátul arassatok!' (MUNKÁCSI, Vog. Nyelvj. 270).

Vernitüps traf vorbei' (182; vö. *mĩ tšä:χ tũ tĩ k̄ar s̄qβε* 'dem wird das Mädchen gehören' uo., *ĩn n ũ k̄ őr n* 'jetzt ist sie dein' uo.). A fent közölt példákban tehát az anyagnevek is melléknévi jelentést vettek fel.

Az északi nyelvjárásokban a tárgyalt szócska nem használatos, hanem az *ut* 'holmi, valami, mi' szócska járul a melléknévhez, ugyanolyan szerepben, mint a többi nyelvjárásban a *χar, k̄ar*. Pl. É. *am utəm* 'az enyém', *naŋ utən* 'a tied', *taw utä* 'az övé', *am utäyəm* 'az én két holmim', *naŋ utanən* 'a tied' (MUNKÁCSI, Vog. Nyelvj. 14); FL. *ĩänŷ u'ttuβ* 'unser Alter' (KANNISTO III, 17), FL. *ul m̄än k̄erpüşk̄a k̄ĩβ̄arn r̄ä t̄rlu m-ũ ttuβ?* '[sollte das] nicht der von uns in die eiserne Tonne Gesperrte [sein]?' (20), FL. *m̄ōlal ul̄ān p̄ā l̄l t̄s̄ē n ũ t̄ a' n ε* 'die er ehemdem zum Brennen ins Feuer geworfen hatte' (41), Szo. *β̄ässiy β̄ō β̄ n ũ t̄ āti* 'anderes verlange ich nicht' (22, tkp. 'mehr zu Bittendes ist nicht' 211₁₁), Szo. *nŷ'ŋn t̄ē n ũ t̄ ā d̄ t̄i š̄ālt̄s̄ān?* 'deine Esser sind nun hereingekommen?' (35), Szo. *nŷ'ŋn t̄ē n ũ t̄ ā n ũ t̄ ā d̄ t̄i iōxt̄ō'zt* 'deine Esser [und] Trinker sind nun gekommen' (34, d. h. deine Vernichter 212₃₅). SZINNYEI (FUF. XII, 26), a manysi *ut* szócskát a magyar *izé* elemével egyeztette. Megfelelőjét kimutatta még a chantiból és a lappból. A mari főnévi számnevek végzete nézetem szerint más eredetű.

BEKE ÖDÖN

Személynevek szórendje

A finnugor nyelveknek az indoeurópai nyelvekkel szemben egyik saját-sága, hogy a jelző megelőzi a jelzett szót. Ez áll a személynevekre is, mert a családnév is jelzője a személynévnek. A családnévek minden nyelvben csak fokozatosan alakultak ki, s a legtöbb nyelvben úgy keletkeztek, hogy az apa neve vált családnévvé (l. KERTÉSZ, Finnugor jelzős szerkezetek 38). Egy mari mesében szerepel UP. *βülè-ryâ βülè-mâr, Pirè-ryâ Pirè-mâr, Maska-è-ryâ Maka-r* 'Kancafi βülè-mâr, Farkasfi Pirè-mâr, Medvefi Maka-r (MSFOu. LXXVI, 311). Ezekben a nevekben még ki van téve az apa neve után a 'fiú' szó. A *Jaltà-i Mâ-ksâm* 'Maksim Jaltai' (uo. 549) névben azonban már nincs az apa neve mellett a 'fiú' szó. Ilyen nevek még: *pabel jegor-r* 'Jegor, Pabel's Sohn' (E. LEWY, Tschertexte 45), *pa-wel digor-r* ua. (49), *wasli iwa-n, wasli-i iwa-n* 'Wasili Iwans Sohn', gen.: *wasli iwa-n_on*, dat.: *wasli iwa-nlan* (48) vö. komi V. *vâna maša* 'Vaňa Maša' (FOKOS, Mut. 17), U *edda miš* 'edda Mihály' (Szöv. 206), Pr. *marja petir* 'Mariens [Sohn] Peter' (Volksd. 265), *šeme ele* 'Simons [Sohn] Alexis' (272), *mit eda* 'Avdotja [Tochter] des Demetrius' (279); *kire van šeme* 'Simon [der Sohn] des Iwan [des Sohnes] von kirs' (316), *karp eleš pavel* 'Paul [der Sohn] des Alexis [des Sohnes] von karp' (265) (vö. még: *tarabakin levoñtei kondratteviš* 'Leontius Kondrattevič Tarabukin', 270). A következő mari nevekben már nem az apa személyneve szerepel, hanem köznév: *šor_uk iwa-n* 'Schaf-Iwan (LEWY, 42), *kombo nasta-si* 'Gans-Nastasja' (43), *deda-l wasli-i* 'Bastschuh-Wasilij' (uo.). Ezek már ragadványnevek.

Hasonló alakulású nevek vannak a komiban is: S *Jemel Štepan* 'Stefan Jemölj' (WICHMANN: MSFOu. XXXVIII, 125), *Peda Jogor* 'Jörgel Theodors-sonh' (uo. 126). Erre a jelenségre már WIEDEMANN rámutatott (SyrjGramm. 116).

Nyilván így keletkeztek az ilyen magyar nevek is: *Márton József, Imre Samu* (l. KERTÉSZ i. m. 40).

BEKE ÖDÖN

